

УДК 82–6:398(=161.2)(092)

Лідія Козар

ДО РОЗГЛЯДУ ЛИСТУВАННЯ БОРИСА ГРІНЧЕНКА З ВАСИЛЕМ СТЕПАНЕНКОМ: ФОЛЬКЛОРИСТИЧНО-ЕТНОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню архівних матеріалів українських фольклористів Бориса Грінченка та Василя Степаненка. В Інституті рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ) збереглися листи В. Степаненка до Б. Грінченка та М. Грінченка (1894–1910: 57 листів, 1890-ті роки – 1928: 52 листи), також 14 листів Б. Грінченка.

Ключові слова: Борис Грінченко, Василь Степаненко, листування, фольклор, фольклористика.

The article deals with studying archival materials of Ukrainian folklorists Borys Hrinchenko and Vasyl Stepanenko. The Volodymyr Vernadskyi National Library of Ukraine's Institute of Manuscripts of the National Academy of Sciences of Ukraine (hereinafter referred to as VNLU IM) preserves V. Stepanenko's letters to Borys Hrinchenko and Mariya Hrinchenko (57 letters of 1894–1910, and 52 ones of the 1890s to 1928), as well as 14 letters from B. Hrinchenko.

Keywords: Borys Hrinchenko, Vasyl Stepanenko, correspondence, folklore, folklore studies.

Пропонована стаття присвячена розгляду архівних матеріалів українських фольклористів Бориса Грінченка та Василя Степаненка. В Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ) збереглися листи В. Степаненка до Б. Грінченка та М. Грінченка (1894–1910, 57 листів, 90-і роки – 1928, 52 листи), також 14 листів Б. Грінченка. Метою статті є дослідження листування Б. Грінченка з В. Степаненком, що стане істотним доповне-

нням до історії видання його фундаментального 4-томного зібрання народної творчості («Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях» – т. 1, 1895 ; т. 2, 1897 ; т. 3, 1899; «Из уст народа» – 1901). Актуальність вибраної теми визначається нагальністю глибокого осмислення їхнього листування та інших архівних матеріалів Василя Степаненка, що слугуватиме формуванню об'єктивної концепції процесу історичного розвитку української науки про народну творчість. Хронологічні межі дослідження – кінець XIX – початок XX ст., тут Борис Грінченко і Василь Степаненко представлені як українські громадські діячі та фольклористи в контексті національного відродження того часу. За підсумками аналізу встановлено, що вчені виявили глибоке розуміння теоретичних і методологічних проблем фольклористики і чітко відмежовували популярні фольклористичні видання від наукових, при підготовці до публікації народних записів послідовно дотримувалися принципу автентизму, докладно передаючи особливості народної говірки та вказуючи назви населених пунктів, де зроблено записи. У зв'язку з цим вважаю за потрібне опублікувати їхні архівні фольклорні записи та донести до широкого загалу їхнє листування та багатство творчої спадщини.

Основна частина. Борис Грінченко (1863–1910) відомий як письменник, педагог, літературознавець, мовознавець, фольклорист, бібліограф, видавець народно-просвітницьких книжок, редактор газети «Громадська думка» і журналу «Нова громада», голова київської «Просвіти». Вся його подвижницька багатогранна діяльність була поставлена на вівтар відродження України і просвіти її народу. Співвітчизники по праву вважали його «справжнім апостолом українського націоналізму» [2], «голосом совісти українства» [1]. Цим пояснюється його особливий інтерес до українського фольклору як засобу піднесення національного самоусвідомлення. Протягом усього життя Б. Грінченко збирав і публікував народні пісні,

казки, легенди, перекази, приказки, організовував їх збирання через численних кореспондентів усієї України, виховував збирачів-фольклористів, редагував етнографічні збірники. У його архівній спадщині листам належить вагоме місце. Найчисленніші серед них – листи від робітників, селян, учителів, священників, сільських активістів, колишніх учнів, кореспондентів народної творчості, що надходили із найвіддаленіших від нього сіл і міст, куди встигала дійти чутка про його безкорисливу працю. Особливо плідною для української фольклористики виявилася співпраця Б. Грінченка із кореспондентом, аматором народної творчості, вчителем Канівського повіту В. Степаненком (рр. н. і см. невід.), яка тривала з 1894 року (14.11) до 1910 рік (18.11). Василь Пилипович Степаненко відомий як діяч Братства тарасівців, Чернігівської та Київської громад, збирач народної творчості, учитель, незамінний протягом 20 років керівник єдиної української книгарні при редакції «Киевской старины». Листи В. Степаненка засвідчують його цікавість до всіх жанрів українського фольклору, науковий підхід до справи (увага до варіантів, відбір оригінальних зразків давнього походження, паспортизація записів тощо), послідовне дотримання принципу автентизму тощо. Записи В. Степаненка увійшли до всіх фольклорних збірників, виданих Б. Грінченком. Найбільше було надіслано уснопоетичних зразків (536 пісень, із яких опубліковано 376). Основна частина їх зберігається в архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України (далі – АНФРФ ІМФЕ) – «Пісні побутові, історичні, любовні, жартівливі, щедрівки, колядки, загадки, приказки, прикмети, забобони». Зап. Степаненко В. Ф. в Київ. обл. 1894 – 1897» (168 арк., ф. 1-2/23); «Пісні родинно-побутові, жартівливі, про кохання, історичні, обрядові, чумацькі, рекрутські, наймитські. Зібрано В. Степаненком» (107 арк, ф. 28-3/44); «Пісні, віршовані, приказки, історичні, побутові, весільні, дитячі, колядки, щедрівки

та ін. Зап. В. Степаненком на Київщині. 1896–1898 р.» 85 арк., ф. 29-3/194). Частину цих матеріалів В. Степаненко зібрав уже після виходу останньої фольклорної збірки Б. Грінченка «Із уст народа» (Чернігів, 1900). Так, у листі від 17 вересня 1901 р. В. Степаненко писав Б. Грінченку: «... шлю Вам трохи пісеньок старинних, ще дядьком записуваних. Трохи згодом надішлю ще пісеньок і прози, яка оце саме пишеться» [8, 39488]. Отже, фольклорна спадщина В. Степаненка нараховує понад 1000 народних записів, переважно всі зафіксував на Київщині сам В. Степаненко та його колишні учні в 1894–1901 роках.

Листи Б. Грінченка досить яскраво висвітлюють діяльну особистість фольклориста, а також несуть чимало цінної інформації про його науковий підхід до збирання і публікації всіх жанрів народної творчості. У своїх листах Б. Грінченко давав методичні поради щодо їх збирання. Він вимагав наукового запису фольклорних текстів у строгій відповідності з тим, як вони побутують серед народу, особливо застерігав від надання записам артистичної форми, що нерідко проявлялася у прикрашуванні зразків. Так, у листах до В. Степаненка Б. Грінченко неодноразово наголошував на тому, що «кожну п'єску (окрім казок та ін. дрібноти) треба писати на окремій картці (чвертці аркуша) чи хоч і на кількох картках, але так, щоб кожна річ була нарізно» [7, 41071]. Фольклорист також радив «додержуватись автентичних народних висловів» [7, 41062] при записуванні прози. «А то іноді помітно у Вас літературну ходу в мові, мов виправки пороблено. Як кажуть, так і записуйте» [7, 41062], – зауважував Борис Дмитрович в одному з листів до кореспондента. Б. Грінченка турбувало те, що серед зібраного матеріалу зустрічається дуже мало нових зразків. «Я маю до другого тому чимало матеріалу, – писав він Степаненку, – і все одкидаю, бо все тільки варіанти [...]. Як доберете другий том, то сами побачите, яке се вже море – етнографічні записи. Так багато надруковано і такого гарного» [7, 41065].

Листи Б. Грінченка до В. Степаненка дають чимало інформації про різноманітні цензурні перешкоди, які стояли перед редактором і видавцем фольклорних матеріалів. В одному з них читаємо: «Лагодився відіслати Вам пакунка, коли склалося диво: увесь випуск «Земського збірника» того, де була етнографія, губернатор за віщось (кажуть, що за одну там статтю) заарештував, хоч книжку вже в світа пущено і білет од цензора на неї був» [7, 41060]. Але Б. Грінченко не зупинявся ні перед якими перешкодами і просив кореспондента продовжувати надсилати фольклорні матеріали. «Коли тут не пощастить з цензурою, то я іншого способу знайду, щоб так надрукувати <...>. Тільки Ви не кажіть про заборону, а то се може Вам пошкодити записувати матеріали», – писав він В. Степаненку [7, 41068]. Турбували Б. Грінченка також чергові зміни у земській управі. «Другий том етнографії жену з усієї сили, – повідомляв він товариша, – бо за два тижні може бути нова управа і все діло припинити. Поспішаюсь ізробити, що можна» [7, 41065].

Із листів В. Степаненка до Б. Грінченка (1894–1910) довідемося про його захоплення народною творчістю. Зокрема, 1894 року він писав: «Заглянув оце я приязніше в життя мого рідного люду, та й думаю – мільйонної частини немає того у наших етнографічних збірниках, чим люде живуть. <...> коли я отут поживу з рік, то у мене буде цього смаковитого матеріалу на десяток таких збірників, як видав Дикарів <...>. Знайте, що в моїх записах брехні не буде – все буде так записано, як буде проказано оповідачем» [8, 39521]. Тут же він говорить Б. Грінченку про свою вірність ідеям Т. Шевченка: «...хай дух Батька Тараса над всіма щирими українцями вітає й вселяє їм ті святі думки, з якими Батько завжди жив! Чи повірите, серце моє трімтить як згадаю про се свято (а я ж то один) – духом і я з Вами й укупі з вами співаю «Славу Україні» [8, 39521]. Із листа від 1896 року довідемося, що Б. Грінченко теж був ідеалом української праці для В. Степаненка: «Боже, дай, щоб Ви

своїми творами розбудили оті черстві, сонні українські серця! Дай Боже, щоб Ваше ймення лунало скрізь по Вкраїні, як лунає ймення Батька Тараса» [8, 39507]. Про великий авторитет Б. Грінченка як фольклориста свідчать рядки з листів В. Степаненка, де він пише, що портрет Б. Грінченка завжди стоїть перед його письмовим столом. «Тільки гляну на його, зразу де й набирається у мене та енергія та хіть до праці, – щиро признавався він своєму вчителю. – Кожної ночі я потрошку уриваю та виписую начисто свою етнографію, щоб мерщій подати Вам». Далі подається своєрідна народна «рецензія» на фольклористичні праці Б. Грінченка: «Етнографічний збірник», що надсилали мені, нароби́в немало гармидерції, от завзята штука, кажуть, якби й нам її дістати. Чимало людей хочуть передплатити його [...]» [8, 39510].

В. Степаненко виявив науковий підхід до записування народних творів, звертав увагу на варіанти: «Шепті усякі я збирав не від одної баби, а од декількох, і не у однім селі, як бачите – тим то їх і записано по кілька штук на одну хворобу» [8, 39514]. Він уважно записував різноманітні жанри народної творчості, про що повідомляв у листах Б. Грінченку: «Трошки згодом надішлю Вам кілька штук народних казок, оповідань, пісень та ін. річей. Поки що я ні з чим не розминаюсь, все записую і написав вже такого, що й ладу йому не дам» [8, 39514]; «А чи не варто було б записати наше весілля цілком, з усіма по-дрібницями?» [8, 39507]; «Я ось багацько дечого назби́рав про повстання народні рр. 57–58» [8, 39507]; «Весільні пісні зтого всі є – штук на 200 зібрано, крім цих і другі є» [8, 39506]; «...Пісень, дум, псалмів, колядок, щедрівок, веснянок і т.п. є вже назби́рано доволі» [8, 39504].

Перш ніж заслати Б. Грінченку свої записи В. Степаненко робив їх ретельний відбір, намагався знайти оригінальні зразки та ще недруковані варіанти, про що свідчать його рядки з листів: «Матеріалу назби́рано мною багато, а туди – геть, геть ... ще й більш його буде. Багато єсть цікавого й старинного (ру-

кописи), яке й зашлю Вам в оригіналах. Деякі речі я лишаю у себе, бо вони, як на мій погляд, не мають особистої вартості (одні з них вже були видруковані, а другі занадто стидкі)» [8, 39515]; «Етнографії прозової у мене назбиралось ще трохи – між нею є дуже коштовні речі...» [8, 39505]. Вони увійшли в усі фольклорні збірки, видані Б. Грінченком у 1895–1900 роках (вміщено 376 пісенних текстів та 150 прозових, понад 150 приказок і загадок). Серед них переважають народнопоетичні записи, де зустрічаються майже всі жанри українського пісенного фольклору – колядки, щедрівки, веснянки, пісні купальські, весільні, про кохання та родинне життя, колискові, соціально-побутові, історичні, жартівливі, балади, псалми, поодинокі голосіння та думи. У третьому томі «Етнографічних матеріалів...» Б. Грінченка вміщено 206 весільних пісень, що їх записав В. Степаненко у с. Полствин Канівського повіту Київської губ. 1896 року від дівчат [4, № 919–1125, с. 467–500]. Серед них є чимало поетичних творів давнішого походження, які тісно пов'язані з обрядом і виконуються на весіллі лише при ньому (приготування короваю, дівич-вечір, зивання вільця, розплітання коси, сидання на посаг, благословення молодих і вирядження їх до вінця, поїзд молодого до двору молодой, битва за молоду і викуп молодой, розподіл короваю та покривання молодой, пропій, комора, перезва). У них відобразилися риси дохристиянської релігії, матріархальні та патріархальні елементи, а також різноманітні нашарування давніх історичних подій та дохристиянських вірувань: «Татарин братичок, татарин, / Продав сестрицю за таляр; / Не за якую циночку, / За дрібненьку шишечку» [4, № 1000, с. 483]. Віра в магічну силу слова і дії є основою весільної пісні, яка супроводить обряд вирядження матір'ю сина по молоду: «Ой сип, матінко, овесець, / Щоб наш овесець рясний був, / Щоб наш Василько красний був» [4, № 981, с. 480]. Для багатьох пісень характерні часті звертання до Бога, що є свідченням християнських нашарувань: «Благослови, Боже, / Пречиста

Госпоже, / Це гілечко звити, / Цей дом звесилити» [4, № 1089, с. 496]. Бог часто «супроводить» молодих під час запрошення гостей на весілля, при сиданні на посаг та дорогою до шлюбу: «Їде Василько на посад, / Зустріча його Господь сам / Ой із долею щасливою, / Із доброю годиною» [4, № 1100, с. 497]. Елементи магічно-заклинальних рухів та замовлянь спостерігаються майже на всіх етапах весілля: «Ой ви, вороги, вороги, / Та й не переходьте дороги! / Та нехай перейде увесь рід, / Щоб були добрі на перехід; / Та нехай перейде родина, / Щоб була добра година» [4, № 983, с.480]. Сліди язичницького поклоніння природі, сонячного культу переховали тексти коровайних пісень: «А в нашої печі / Золотії плечі» [4, № 939, с. 472]. Особливо яскравою образністю вирізняються ліричні весільні пісні, записані В. Степаненком. Досить виразно у них виступає символіка калини, що традиційно означає долю жінки «Ламання», «рубання» калини, «січеная» калина символізує перехід від дівочого до жіночого стану: «Попід садом битая доріженька, / Над дорогою посажена калинонька / Туди ішов Василько із буярами. / Стала калина дорогу застилати, / Виняв шабельку, став калину рубати, / Не за для тебе ся калинонька сажена, / А за для тебе дівчина Галочка зряжена і т. д.» [4, № 1031, с. 488]. Часто символ калини виступає в піснях, що супроводжують обряд комори, який на сьогодні зовсім вийшов з ужитку: «Ой морозе, та морозочку, / Поморозив нашу та калиночку, / Посмутив усю нашу та родиночку» [4, № 1077, с. 494]. Образи калини, рути-м'яти, вишеньки, червоної маківки, які символізують молодість, чистоту, чесність молодії, зустрічаються і в інших ліричних піснях, що супроводжують весільні обрядодії: «Та рядочком, дружечки, рядочком / Попід вишневим садочком, / Та щипайте руту-м'яту зелененьку, / Обтикайте Галочку молоденьку» [4, № 955, с. 475]. Для весільної лірики характерне зіставлення переживань молодії з явищами природи. Так, символічний образ зрубаної верби, поданий у формі психологічного паралелізму, найтонше роз-

криває душевний стан молоді під час прощання з батьками, родом, дівуванням: «За хатою, за світлицею / Стоїть верба із росицею, / А хто ж тую вербу ізрубає? / А хто ж тую росу позбирає? / А Іванко вербу ізрубає, / А Марія росу позбирає» [4, № 945, с. 473]. Як бачимо, записи весільних пісень В. Степаненка відзначаються оригінальністю, яскравою художністю, багато з них зберігають риси народного побуту від найдавніших його форм до новіших. І хоч більшість із них оспівують загальновідомі мотиви, проте кожен варіант чимало додає до розуміння прадавніх образів, розшифрування символів.

Серед записів календарно-обрядової поезії також трапляються поодинокі оригінальні зразки, у яких збереглися сліди міфологічного змісту та різноманітні нашарування християнських вірувань: «А в пана Івана золота верба, / А на тій вербі золота кора, / А на тій вербі рожеві квіти. / Ой то ж не верба – Йванова жона; / Ой то ж не кора – то ненька стара; / Ой то ж не квіти – то Йванови діти» [4, № 2, с. 3]. Тут родина зображується у вигляді дерева, що є відображенням космогонічних мотивів про світове дерево. Таким прадеревом у колядці є золота верба. Деякі риси анімістичного світогляду прослідковуються в гаївках-танках та веснянках – «Дубовеє колесо» [4, № 182, В, с. 93], «Ой шум ходить по діброві» [4, № 197, В, с. 102]. Відгомін старовинних обрядово-магічних дій частково відчутний і в інших ігрових танках – «Зеленая руточка, жовтий цвіт» [4, № 186, В, с. 96], «А в городі царівна» [4, № 187, с. 96].

У третьому томі збірника Б. Грінченка вміщено також понад 80 зразків пісень про кохання та родинно-побутових, записаних В. Степаненком, що характеризуються давністю побутування та багатством народнопоетичної образності, мають високий художній рівень. Частина пісень має баладні сюжети – зрадливе зведення дівчини; втрата вінка («Іще місяць не зіходив» [4, № 514, с. 257–258]¹; «Ой козак-дурак, я твоя дівка красна» [4, № 500, с. 250–251]; «Ти, латочко, луговая» [4, № 531 Г]), втеча з спокусником та розплата за своє легковір'я («Ой у полі, в полі»

[4, № 526 В, с. 267 – 268]), сімейні конфлікти («Пішов Яким та й до вдівоньки» [4, № 651, с. 353 – 355] ²; «Соловейку маленький» [4, № 641 А, с. 345]; «Та не жаль мені ні на кого» [4, № 638 В, с. 335–336]; «Орав милий восени» [4, № 648 А, с. 350]; «Ходить, блудить козак по дорозі» [4, № 663, с. 363–364] ³); драматичне у стосунках між батьками і дітьми («Оддала мати дочку в чужу сторононьку» [4, № 714, с. 395] ⁴; «Пийте, люде, горілочку» [4, № 732 А, с. 402–403]; «У неділю рано-пораненьку» [4, № 686 А, Б, с. 376–378] ⁵; «Ой пошлю я зозуленьку у чужую країноньку» [4, № 735, с. 410–411]), драматичні стосунки між мачухою та сиротами («Зашуміли гори, ще й бистрії ріки» [4, № 736, с. 411–412]; «Ой летіли журавлі» [4, № 667, с. 365–366]). Варіанти балад відзначаються художньою довершеністю та відносною текстовою стійкістю, ефективною образністю.

Інші пісні про кохання та родинні взаємини, так як і балади, вражають багатством мотивів, народнопоетичної символіки та образності, мають високий художній рівень. Особливо часто в піснях звучить мотив нарікання на «лиху долю», від якої не можливо ні втекти, ні відчепитися: «Ой я ж тебе, моя доню, / В віночку водила, – / За тобою лиха доля / Слідочком ходила» [4, № 607, с. 319–320]. У деяких піснях образ долі виступає як щось несприятливе або навіки втрачене людиною, що не можна знайти ні в полі, ні в лісі, ні в річці: «Пусти мене, мати, / У ліс погуляти. / Не пущу я, доню, / Щоб не заблудила – / Нема тобі долі, / Бо не заслужила» [4, № 712, с. 393–394].

Записи історичних та соціально-побутових пісень насичені конкретністю та реалізмом зображення – «Сьогодні субота...» [4, № 1383, с. 559–560], «Ой у наших та заводі» [4, № 1390], «Ой чого бідняк зайшов в кабак?» [4, № 1411, с. 579], «Ой косить хазяїн зелену діброву» [4, № 1396 А, с. 569–570], «Ісходьтєся, громадяне, щось маємо казати» [4, № 1478, с. 642].

Фольклорна проза, зібрана В. Степаненком, також відзначається жанровою різноманітністю – міфологічні та апокрифічні легенди, прикмети, повір'я, замовляння, молитви, казки,

перекази та оповідання з народного життя, приказки та загадки (понад 300 зразків опубліковано у збірниках Б. Грінченка [4, 5]. Серед записів В. Степаненка найбільше замовлянь, прикмет та повір'їв (близько 200 «порад»), які зафіксували різночасове нашарування знань народу про самого себе, закріплене багатовіковим досвідом. Це різноманітні прикмети і повір'я про погоду, господарство, домашніх тварин, городину, садовину, рибальство, дитину тощо, численні лікувальні замовляння та молитви від хвороб, від укусів змії, замовляння зубів, «щоб суд не присудив», чари до любощів, що зберегли анімістично-магічний характер. Близько 80 лікарських замовлянь подано в «Сельском лечебнику» (4, № 202), у яких, як помітив А. Кримський [6, с. 452], «видко, що хворобу уявляють собі наче живу істоту». В. Гнатюк вважав «Сельський лечебник» «найгарнішою частиною <...> з цілого збірника» [3, с. 48].

Міфологічні та апокрифічні легенди про відьом, чортів, скарби, потойбічне життя, про вихриста, якого на «тому світі» ніхто не приймає, – це переплетення народної демонології й християнських впливів. А. Кримський [6, с. 454–456] відніс оповідання «Вихриста на тому світі не приймає ніхто» [4, № 101] до нових, яке «ще ніколи не друкувалося в українському записі».

Оригінальністю також відзначаються народні оповідання з сільського життя, соціально-побутові та фантастичні казки – «Уперта жінка» [4, № 113], «Удова, що хотіла заміж» [4, № 114], «Син батька на лубку возить» [4, № 115], «Як син заступився за батька» [4, № 118], «Після меду» [4, № 126], «Як невістка навчилася свекруху шанувати» [5, № 252], «Як селянин піймав вовка» [5, № 225], «Убогий за столом у попа» [5, № 261], «Мудра дівчина» [4, № 189]. А. Кримський відзначав, що це все «здебільшого новини, опубліковані досі хіба у варіантах великоруських або білоруських, і то тільки почасти» [6, с. 457]. Цікавими є три історичні перекази про пана Каньовського [4, № 170–172], які передають його жорстокість і деспотизм. У збірниках вміщено понад 150 приказок та загадок.

До більшої частини текстів додано паспорт, у якому зазначено рік (1895–1898 рр.), місце запису (сс. Полствин, Бровахи, Мартинівка, Красне, Яблуневе Канівського пов.), прізвище, ім'я інформанта (Тетяна та Христя Бойкова, Максим Іваненко, дід І. Корнієнко, дід Шаповал, мати, брат Василя Степаненка, Семен Куценко, Іван Шевченко, І. Чупилка, Д. Вінцюк, К. Соловей, Грицько Бульба, Устим Баланенко, Губенко).

Отже, листи Б. Грінченка до В. Степаненка досить яскраво висвітлюють діяльні особистості обох фольклористів, а також містять чимало цінної інформації про науковий підхід до записування і публікації всіх жанрів народної творчості. У своїх листах Б. Грінченко давав методичні поради щодо їх збирання. Він вимагав наукового запису фольклорних текстів у строгій відповідності з тим, як вони побутують серед народу, особливо застерігав від надання записам артистичної форми, що нерідко проявлялося у прикрашуванні зразків. Фольклорні записи і листи В. Степаненка засвідчують його уважне ставлення до всіх жанрів народної творчості, науковий підхід до фіксації і підготовки до видання зібраного матеріалу (увага до варіантів, відбір оригінальних зразків давнього походження, паспортизація записів тощо), а також щирий патріотизм громадського діяча-тарасівця (бажання врятувати народні скарби від забуття).

ПРИМІТКИ

¹ Баладу № 514 передруковано у збірнику «Балади кохання та дошлюбні взаємини» (Київ, 1987, с. 321) як єдиний зразок даного сюжетного типу, що свідчить про старовинність та оригінальність запису.

² Ця балада увійшла до збірника «Балади. Родинно-побутові стосунки» (с. 201) як один із найдосконаліших з ідейно-художнього погляду варіант.

³ Передрукована як така, що не має варіантів в цьому сюжетному типі (с. 172).

⁴ Передруковано як найдавніший варіант запису (с. 352).

⁵ Даний баладний сюжет трансформувався в думу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Брик І. Некролог про Б. Грінченка. *Календар Просвіти на 1911 р.*
2. Галіп Т. Борці за мрії. *Громадянин*. 1910. Ч. 36.
3. Гнатюк В. Рецензія : Грінченко Б. Етнографические материалы, собр. в Черниговской и соседних с ней губерніях. Чернигов, 1995. *ЗНТШ*. 1896. Т. X. Кн. 2. С. 48.
4. Гринченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Чернигов. Вып. 1 : Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и проч. 1895. IV+308 с; Вып. 2 : Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и проч. 1897. II+390 с; Вып. 3: Песни. 1899. XXXII+765 с.
5. Гринченко Б. Из уст народа: Малорусские рассказы, сказки и проч. Чернигов, 1900. VII+488 с.
6. Кримський А. До етнографії Чернігівщини. *Твори в 5-ти тт.* Київ, 1973. Т. 3. С. 452–457.
7. Листи Б. Грінченка до В. Степаненка. *Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України (ІР НБУВ)*. Ф. 3. Од. зб. 41058–41071.
8. Листи В. Степаненка до Б. Грінченка. *Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України*. Ф. 3. Од. зб. 39464–39521.

REFERENCES

1. BRYK, Ivan. An Obituary for Borys Hrinchenko. In: Yulian BALYTSKYI, ed.inchief, *Calendar of the Prosvita Society for 1911* [in Ukrainian].
2. HALIP, Teodot. Fighters for Dreams. In: Teodot HALIP, ed.inchief, *The Citizen*, 1910, no. 36 [in Ukrainian].
3. HNATIUK, Volodymyr. A Review on the Published Work: Hrinchenko B. D. Ethnographic Materials, Collected in Chernihiv and Adjoining Governorates. – Chernihiv, 1895. – Iss. I: Stories, Tales, Legends, Proverbs, Riddles, and so on. – 11 + IV + 308 pp. (Imprint: Chernihiv Zemstvo Collection). In: Mykhaylo HRUSHEVSKYI, ed.inchief, *Proceedings of the Shevchenko Scientific Society*. Lviv, 1896, vol. X, bk. II, pt. 4: *Bibliography (Reviews and Reports)*, p. 48 [in Ukrainian].

4. HRINCHENKO, Borys. *Ethnographic Materials, Collected in Chernihiv and Adjoining Governorates*. Chernihiv, 1895, iss. 1: *Stories, Tales, Legends, Proverbs, Riddles, and so on*, IV + 308 pp.; Chernihiv, 1897, iss. 2: *Stories, Tales, Legends, Proverbs, Riddles, and so on*, II + 390 pp.; Chernihiv, 1899, iss. 3: *Songs*, XXXII + 765 pp. [in Russian].

5. HRINCHENKO, Borys. *Coming from People: Lesser Russian Stories, Tales, and so on*. Chernihiv, 1900, VII + 488 pp. [in Russian].

6. KRYMSKYI, Ahatanhel. Towards the Ethnography of Chernihivshchyna. In: Ahatanhel KRYMSKYI. *Works in Five Volumes*. Kyiv: Scientific Thought, 1973, vol. 3: *Linguistics, Folklore Studies*, pp. 452-457 [in Ukrainian].

7. Vernadskyi National Library of Ukraine's Institute of Manuscripts of the National Academy of Sciences of Ukraine (VNLU IM): f. 3, u.i. 41058-41071: *B. Hrinchenko's Letters to V. Stepanenko* [in Ukrainian].

8. VNLU IM: f. 3, u.i. 39464-39521: *V. Stepanenko's Letters to B. Hrinchenko* [in Ukrainian].

SUMMARY

The article deals with studying archival materials of Ukrainian folklorists Borys Hrinchenko and Vasyl Stepanenko. The Volodymyr Vernadskyi National Library of Ukraine's Institute of Manuscripts of the National Academy of Sciences of Ukraine (hereinafter referred to as VNLU IM) preserves V. Stepanenko's letters to Borys Hrinchenko and Mariya Hrinchenko (57 letters of 1894-1910, and 52 ones of the 1890s to 1928), as well as 14 letters from B. Hrinchenko.

The **purpose** of the article is the research of the correspondence between B. Hrinchenko and V. Stepanenko, which is a significant supplement to the history of publishing the former's fundamental 4-volume collection of folk art (*Ethnographic Materials, Collected in Chernihiv and Adjoining Governorates*, volume 1, 1895; volume 2, 1897; volume 3, 1899; and *Coming from People*, 1901). The **relevance** of the chosen topic is determined by the need for a deep understanding of their correspondence, which will serve for creating an objective concept of historical developmental process of Ukrainian studies on folk art. The **study's chronological range** is the late 19th to early 20th century, with Borys Hrinchenko and Vasyl Stepanenko being represented as Ukrainian public figures and

folklorists in context of the then national revival. According to the **analysis results**, it is found that the scholars have developed a deep comprehension of theoretical and methodological problems of folklore studies and clearly distinguished popular folklore-related publications and scientific ones. While preparing the publication of folk records, they consistently adhered to the principle of authenticity, with conveying in detail the peculiarities of folk dialects and referring to the names of population centres where records were made. It is therefore worth issuing their archival folkloric records in the future, as well as informing the general public on their correspondence and the wealth of their creative heritages.

Keywords: Borys Hrinchenko, Vasyl Stepanenko, correspondence, folklore, folklore studies.